

BÁRDOSI VILMOS

Lexikográfiai és fordítási problémák jelentésmódosuláson átesett és új keletkezésű francia szólásokban

PROBLÈMES LEXICOGRAPHIQUES ET TRADUCTOLOGIQUES DANS LES PHRASÈMES AYANT SUBI DES CHANGEMENTS DE SIGNIFICATION ET RÉCEMMENT APPARUS. Plusieurs tendances importantes peuvent être observées ces derniers temps dans le domaine des phrasèmes du français. D'une part, des phrasèmes depuis longtemps utilisés changent, se renouvellent continuellement dans leurs significations et leurs usages, d'autre part de nouveaux phrasèmes jusque-là inconnus apparaissent dans la langue. Comme variante non moins importante de ces derniers, on pourrait ajouter les séries synonymiques de phrasèmes qui illustrent et enrichissent le contenu cognitif de locutions déjà existantes. L'article abondamment documenté par des exemples actuels et quotidiens se propose d'analyser ce domaine d'une importance particulière du point de vue typologique, phraséodidactique, pragmatique, lexicographique et traductologique.

1. Bevezetés

A legantropomorfbab nyelvi elemeket képviselő szólások különösen alkalmasak a nyelvben meglévő hagyományok és megújulási folyamatok közötti kapcsolatok bemutatására. A bennük megjelenő nyelvi, kulturális örökség megismerése és ápolása már csak azért is kívánatos, mert az hozzájárulhat a közös európai nyelvi és kulturális örökség minél teljesebb megismeréséhez, őrzéséhez és ápolásához. Ugyanakkor – felhasználva a modern technikák adta lehetőségeket – kellő és értő figyelmet kell fordítanunk a nyelvekben lezajló és a szólásokat is érintő megújulási folyamatokra, a mindenkori jelentésbeli változásokra. Ez pedig nem csupán a szakembereket, a lexikográfusokat érdekli, hanem – és talán sokkal inkább – a nyelvet mindennapi szinten használókat is (Bárdosi, 2008).

A nyelv idiomatikus egységeinek – vagyis a szólásoknak, helyzetmondatoknak, közmondásoknak, idézeteknek, szállóigéknek – leírása és használata során mind a lexikográfus, mind a fordító, mind pedig az egyszerű nyelvhasználó folyamatosan „aláaknázott harcmezőn” lépked. Az idegen nyelvű

frazémák felismerése, leírása, fordítása és aktív irányú használata már önmagában is számos probléma forrása lehet. Jelen vizsgálatunkban a francia frazémák lexikográfiai kodifikálásának és fordításának nehézségeiből mutatunk be két aktuális és jellemző jelenséget.

2. Jelentésváltozások a francia szólásokban

Az első a nyelvben régóta meglévő frazémák jelentésváltozásaival kapcsolatos. Friss újságszövegek, internetes források vizsgálata alapján megállapítható, hogy a helyes ekvivalensek kiválasztását is nagyban befolyásoló különböző jelentésmódosulások a mai frazémák egyik legjellemzőbb ismérve.

2.1. Diakrón jelentésváltozások

A jelentés alapvető megváltozása viszonylag hosszabb nyelvfejlődés eredménye lehet. Gondoljunk itt olyan régóta használatos kifejezésekre, mint a *mordre la poussière*, amely eredetileg a Corneille által még használt *mordre la terre* szinonimájával együtt csak a konkrétabb 'être jeté à terre dans une lutte, un combat = harcban földre kerül' jelentéssel bírt, ami azután Malherbe óta fokozatosan vette föl az 'être complètement battu, vaincu, subir une défaite, un échec = vereséget szenved, pórul jár' jelentést. A fenti frazémának további két érdekessége is van még.

Egyrészt, bármennyire is csábító a formai és tartalmi hasonlóság, a szólás magyarra fordítása a *fűbe harap* 'meghal' jelentésű kifejezéssel idiomatikus hamis barátot eredményezne. A nyelvtanulók és fordítók számára mindig nehézséget jelentő idiomatikus hamis barátokra további szemléletes példák adhatók: a *mettre les points sur les i* 's'exprimer avec précision, sans ambiguïté possible' szólás nem a 'felteszi a pontot az i-re = sikeresen befejez vmit', hanem például a 'tisztá vizet önt a pohárba, nem árul zsákbamacskát', a *cracher dans la soupe* 'mépriser ce dont on tire avantage, être ingrat en critiquant ce qu'on a aimé ou ce dont on a profité' pedig nem a 'beleköp a levesbe = vkinek a szándékát, tervét rosszindulatból megghiúsítja', hanem a 'saját fészkebe piszkít' magyar szólásokkal fordítandó.

Másrészt, elsősorban a sportnyelvben, a *mordre la poussière* manapság egyre gyakrabban használatos a *devant qqn* 'vkitől, vkivel szemben' bővítménnyel, amint ezt az alábbi idézet is mutatja:

La quatrième tête de série, la Russe Elena Dementieva, en petite forme à Roland-Garros, *a mordu la poussière devant* l'Australienne Samantha Stosur (30) en trois manches de 6-3, 4-6 et 6-1.¹

Más esetekben is tapasztalható, hogy a szóolás bővítménye valamilyen módon megváltozik, mint például az *avoir maille à partir avec qqn* 'meggyűlik a baja vkivel' frazéma esetében, amely legújabbban a *qqch.* 'vmivel' bővítménnyel is gyakori:

En tout cas, merci de vos retours d'infos pour ceux qui *ont eu maille à partir avec le NEC*.²

– Que pensez-vous du système judiciaire français ? – Mélissa : Je n'aimerais pas *avoir maille à partir avec la justice* ! La présomption d'innocence n'est jamais respectée ! Des innocents sont trop souvent accusés à tort mais des coupables sont trop souvent laissés ou remis en liberté ! Un type qui viole une fille se prend quoi, entre 3 et 5 ans de taule ? C'est dégueulasse. La vie de la fille est foutue et lui, il se promène pénard !³

Az évszázadok alatt kialakult új jelentésekre további példák lehetnek még az *avoir pignon sur rue* (eredetileg: 'jómódú, fizetőképes', majd: a) 'általános ismertségnek örvend, köztiszteletben áll', illetve b) 'fontos/meghatározó szerepe van, közkedvelt') vagy a *monter au créneau* (eredetileg: 'elfoglalja a helyét a lőrés mögött', majd: 'védelmére kel vminek, szót emel vmi mellett, lándzsát tör vmi mellett') frazémák. Rendkívül gyakori használata okán ez utóbbi szerepeltetése egyébként a legújabb francia-magyar szótár további kiadásaiban (Bárdosi & Szabó, 2007) is indokolt volna.

2.2. Szinkrón jelentésváltozások

A következőkben olyan példákat mutatunk be, amelyeken jól láthatók a francia frazémák jelentésében, használatában napjainkban a szemünk előtt végbemenő és az egy- és kétnyelvű szótárírás által is kodifikálendő különféle

¹ <http://ruefrontenac.com/sports/tennis/6074-surprise-samedi?format=pdf>

² <http://forum.hardware.fr/hardwarefr/Hardware/Topic-officiel-Graveur-DVD-NEC-ND-2500-A-sujet-602347-97.htm>

³ <http://education.guardian.co.uk/languageresources/french/story/0,11779,682739,00.html>

módosulások, bővülések. A példák többségükben újságszövegekből és internetes honlapokról származnak.

Az *être sur les dents* szólás az eredeti 'être surmené, excédé, fatigué = alig áll a lábán' jelentésben egyre kevésbé használatos, az internetes források tanúsága szerint viszont az 'être sur le qui-vive, s'inquiéter = *réšen van*' jelentésben annál gyakoribb.

A *ce n'est pas le Pérou* kifejezés közismert jelentése: 'ce n'est pas une somme énorme, une grande richesse = nem egy/valami aranybánya'. A bizalmas nyelvben manapság a szólást valamilyen nehéz helyzet vagy egy nem túl előkelő sportbeli eredmény, helyezés jellemzésére is használják már. Ilyenkor persze a helyes magyar ekvivalens is más lesz: *Ce n'est pas le Pérou en termes de circulation*. 'A közlekedési helyzet nem valami rózsás.' *La treizième position, ce n'est pas le Pérou*. 'A tizenharmadik hely nem valami nagy durranás.'

A bizalmas nyelv valamely cselekedet kiválóságának, eredményességének kifejezésére használja a *c'est aux petits oignons* 'ez már döfi' frazémát. Alanyváltással sajtószerű módon a szólás ma már az *être aux petits oignons avec/pour qqn* formában is létezik az 'être gentil avec qqn, gâter, cajoler qqn = vki vkivel kesztyűs kézzel bánik, vki vkit a tenyerén hordoz' jelentésben.

Az 'úgy esik, mintha dézsából öntenék' jelentésű *il tombe comme à Gravelotte* frazéma „comme à Gravelotte” eleme általában egy negatív töltésű főnév mellett a magyarban leginkább a 'záporozik' igével visszaadható 'abondamment' határozószó szinonimájaként használatos: *Les SMS, les licenciements, les fautes... tombent comme à Gravelotte*.

Az eredetileg élettelen alanyhoz kapcsolódó *ne pas faire long feu* 'ne pas durer longtemps, être vite terminé ou abîmé = vmi tiszavirág-életű, vmi gyorsan tropára megy (biz.)' jelentésű szólás esetében megjelent a személyekre vonatkozó használat is olyan kontextusokban, hogy az ellenség vagy a sportbeli ellenfél nem tanúsít nagy ellenállást ('ne pas survivre, ne pas résister longtemps').

A *mettre la clé sous la porte / le paillason* immár nem csupán a 'partir, déménager discrètement, disparaître = vki kerekét old' jelentésében található meg, hanem vállalkozásokkal, gyárakkal kapcsolatosan a 'faire faillite = becsukja a boltot, beadja a kulcsot' jelentésben is.

Az *être long comme un jour sans pain* 'être très long, interminable et ennuyeux [en parlant par exemple d'une attente ou d'un discours] = vmi hosszú, mint a böjti prédikáció, vminek nem akar vége szakadni' hasonlat egyre gyakrabban bukkan föl az interneten valamely személy nagy termetének vagy testrésze nagyságának jellemzésére: *un nez long comme un jour sans pain, Alors vint mon parrain, long comme un jour sans pain, majestueusement, d'un pas de sénateur*.

Megjegyezzük, hogy az utóbbi években végbement fenti jelentésbeli és használatbeli változások szótári megjelenítésére a *Francia-magyar szólásszótár* (Bárdosi, 1997) most készülő új kiadásában már külön figyelmet fordítottunk.

3. Új francia szólások megjelenése és az általuk közvetített nyelvi világgép

A második jelenséggel kapcsolatban néhány kiválasztott példával bemutatjuk azokat a főbb frazeológizálódási technikákat, amelyek a francia nyelvben leképezték és rögzítették a világban az elmúlt két évtizedben végbement változásokat. E vizsgálat alapvetően egy nemrég megjelent francia szólásszótár több mint félszáz új keletkezésű szólásának feldolgozásán alapul (Bernet & Rézeau, 2008), de kihasználtuk a *Petit Robert* 2009-es elektronikus változata, valamint az internetes keresés adta lehetőségeket is.

3.1. Keletkezéstípusok

Keletkezésüket tekintve alapvetően két típust különböztethetünk meg: a) teljesen új, a francia nyelvben eddig még ismeretlen szólások jelennek meg, vagy b) meglévő francia frazeológiai egységek kognitív jelentéstartalmát további szinonim frazémákkal illusztráló, színesítő szólások kezdenek egyre szélesebb körben használttá válni (ez jellemzi egyébként a korpusz 25%-át). A két típus természetesen egymással kombinálódhat is.

- a. Új szólások: *faire fumer/chauffer la carte (bleue/bancaire)* (fam.) 'faire un usage intensif d'une carte bancaire, dépenser beaucoup', *franchir la ligne jaune/blanche* 'avoir un comportement qui dépasse les limites permises par les convenances, aller au-delà de ce qui est admis, autorisé', *salarié/employé/travailleur Kleenex* (euf.) 'salarié dont le contrat de travail est sous le signe de la précarité', *sortir du placard* 'révéler ses orientations sexuelles (précisément bisexuelles ou homosexuelles) et les assumer en tant que telles'
- b. Meglévő francia frazeológiai egységek kognitív jelentéstartalmát további szinonim frazémákkal illusztráló, színesítő szólások:

A 'túlzás, túloz' fogalomkörben például a már régóta használatos *forcer la note, tirer sur la corde/ficelle, ne pas y aller de main morte, faire d'une mouche un éléphant, pousser le bouchon un peu loin, pousser grand-mère dans les orties* szinonim frazemasort az informatikai indíttatású ***placer/pousser le curseur trop loin*** vagy a katonai vonatkozású ***écraser/tuer une mouche / un moustique avec un***

bazooka, esetleg a harcias jellegű *écraser une mouche avec un gant de boxe / un marteau* frazémák frissítik föl. Ez utóbbiak a magyar *ágyúval lő verébre* szólással rokoníthatók.

Hasonló a helyzet a „gyenge pont” fogalomkörrel illetően: a *le côté / le point / la partie faible* vagy a *le défaut de la cuirasse*, a *le talon d'Achille* klasszikus szólások helyett 2001 óta – egy ismert televíziós műsornak köszönhetően – a *le maillon faible* 'l'élément le plus fragile d'un groupe humain' frazéma terjedt el.

A nagyfokú aktivitás, erőfeszítés kifejezésére a meglévő *décrocher la/sa caravane*, *passer la surmultipliée*, *changer de braquet*, *lâcher les chevaux*, *mettre la gomme*, *mettre le paquet* szólássort az autóversenyzés kognitív tartományát előhívó *mettre le turbo* (fam.) 'changer d'allure, aller plus vite, faire le nécessaire pour donner toute sa mesure' frazéma bővíti.

Valamely nehéz helyzet megoldására, az általános tisztogatás kifejezésére már régóta használatosak a *coup de balai*, *coup de torchon*, *grande lessive* frazémák. A 2005-ös párizsi forró események óta a magasnyomású tisztítóberendezés képét kiaknázó *nettoyer/passer/décaper au Karcher* 'mettre tout en œuvre, sans ménagement, pour écarter les responsables d'une situation inacceptable' szólások újították meg e kognitív tartományt.

3.2. Lexikográfiai kodifikáció

A vizsgált szólások közül – noha amúgy már gyakran használt elemekről van szó – még csak közel egyharmad ($16/52 = 31\%$) értett meg a lexikográfiai kodifikálásra olyan tekintélyes egynyelvű szótárak számára, mint a *Petit Robert*, melynek legfrisebb, 2009-es kiadásában csak az alábbi szólások találhatók már meg:

à donf (fam.) 'à fond', *avoir le moral dans les chaussettes* 'avoir le moral au plus bas', *avoir/faire la/sa tête des mauvais jours* 'sembler préoccupé, contrarié, de mauvaise humeur', *Ça me gave.* (fam.) 'Ça m'ennuie, ça m'énerve.', *dégât/dommage collatéral* 'nuisance secondaire, non maîtrisée, résultant d'une opération quelconque', *déplacer le curseur* 'faire varier une quantité, une position personnelle', *erreur de casting* 'a) fait de ne pas être à sa place, de ne pas être à la hauteur; b) personne qui est dans cette situation', *être sous ecstasy* 'être sous l'effet d'un produit psychostimulant, dopant', *foutage de gueule* (fam.) 'action de se moquer de qqn', *franchir la ligne jaune* 'avoir un comportement qui dépasse les limites permises par les convenances, aller au-delà de ce qui est admis, autorisé', *fumer la moquette* (fam.) 'ne pas être dans son état normal, délirer', *mettre en stand-by* 'mettre en attente, suspendre', *mettre le turbo* (fam.) 'changer d'allure, aller plus vite, faire le nécessaire pour donner toute sa mesure',

parachute en or 'solution de repli particulièrement avantageuse', *politiquement correct* 'qui a recours à l'euphémisme et travestit des termes trop précis désignant des réalités ou des situations qui peuvent choquer', *total plantage* 'échec complet'

A többi vizsgált frazéma a speciális szótárakon (pl. Bernet & Rézeau, 2008) és a beszélt nyelven kívül elsősorban a különböző internetes oldalakon, újságokban fordul elő viszonylag nagy gyakorisággal.

3.3. Magyar frazeológiai ekvivalensek

A magyar ekvivalensekkel kapcsolatban elmondható, hogy e friss keletkezésű, nagyrészt még a francia egynyelvű szótárak által sem regisztrált szólások többsége még természetesen hiányzik a legújabb magyarországi kétnyelvű szótárból is (Bárdosi & Szabó, 2007). E szótárban vizsgált korpuszunk 17%-a (9/52) került felvételre, ami inkább jó aránynak mondható:

à donf 'totál, abszolúte', *dégât/dommage collatéral* 'polgári/civil veszteség', *déplacer le curseur* 'érdekből helyezkedik', *être (carrément/complètement) à l'ouest* 'teljesen el van tájolva', *être sous ecstasy* 'be van löve', *faire fumer/chauffer la carte (bleue/bancaire)* 'lemeríti a hitelkártyáját', *franchir la ligne jaune/blanche* 'túllő a célon; túlmegy minden határon', *être en stand-by* 'függőben van', *politiquement correct* 'politikailag korrekt'

Legtöbb olyan esetben, amikor a francia frazéma még nem szerepel a kétnyelvű szótárakban, a magyar frazeológiai ekvivalens megadása természetszerűleg kulturális és nyelvi okokból nehézkes vagy akár lehetetlen. Ilyen például a francia politikai életre, különösképpen pedig annak választási periódusaira oly jellemző *le parti des pêcheurs à la ligne, les pêcheurs à la ligne* 'les abstentionnistes lors d'une consultation électorale' kifejezés. További példák:

avoir disparu des (écrans) radars / être sorti des écrans radar(s) 'ne plus se manifester, être sans réaction, ne plus susciter d'intérêt', *chanter en yaourt* 'chanter sur des paroles peu compréhensibles, parfois des onomatopées, et avec les intonations d'une langue étrangère, spécialement l'anglais approximatif', *encéphalogramme plat* 'absence totale d'action, d'intérêt', *erreur de casting* 'a) fait de ne pas être à sa place, de ne pas être à la hauteur; b) personne qui est dans cette situation', *faire le service minimum* 'se montrer particulièrement discret, ne pas donner toute sa mesure, rester en deçà d'une prestation attendue', *génération Tanguy* 'génération des 25–30 ans qui, souvent faute de moyens économiques suffisantes, continue à vivre au domicile parental', *jouer les Mères Teresa / se la jouer Mère Teresa* 'se dévouer sans compter pour les autres', *nettoyer/passer/décaper au Karcher* 'a) faire subir une rénovation

complète, un changement radical à qqn; b) mettre tout en œuvre, sans ménagement, pour écarter les responsables d'une situation inacceptable', *Où est la caméra (cachée)?* 'locution phrastique pour indiquer, lorsqu'on est confronté à une situation abracadabrante, que l'on subodore une mystification', *parachute en or / doré* 'solution de repli particulièrement avantageuse', *parler cash* (fam.) 'parler franc, s'exprimer sans détours, brutalement', *plombier polonais* 'prototype du travailleur étranger dont le statut précaire et le salaire très bas constituent une menace pour le modèle social français', *salarié/employé/travailleur Kleenex* 'salarié dont le contrat de travail est sous le signe de la précarité', *se situer entre le clavier et la chaise / le siège* 'périphrase désignant la place occupée par l'utilisateur d'un ordinateur ou d'un terminal informatique et, par métonymie, le rôle de celui-ci dans le fonctionnement de ces appareils (la locution est surtout employée pour imputer certains dysfonctionnements aux utilisateurs)', *world compagnie / company* 'symbole du capitalisme triomphant et du cynisme des puissances financières dans une économie mondialisée'

Természetesen azonban olyan példák is említhetők, amikor magyar frazeológiai ekvivalens megadása nem okozna nehézséget a kétnyelvű szótárban. Például:

avoir le moral dans les chaussettes 'nagyon maga alatt van', *avoir/faire la/sa tête des mauvais jours* 'rossz napja van', *Ça me gave*. 'Tele/torkig vagyok vele.', *écraser/tuer une mouche / un moustique avec un bazooka, prendre un bazooka pour écraser/tuer une mouche / un moustique* 'ágyúval lő verébre', *se mettre en mode veille* 'várakozó álláspontra helyezkedik', *fumer la moquette* 'nem teljesen százas', *l'Arabe du coin* 'a sarki fűszeres', *le maillon faible* 'a leggyengébb láncszem', *mettre la pression à qqn* 'nyomás alá helyez vkit', *mettre le turbo* 'magasabb fokozatba kapcsol', *placer/pousser le curseur trop loin* 'túlzásokba esik, túllő a célon', *porteur d'eau / de valises* 'vízhordó', *sortir du placard* 'nyíltan megvallja homoszexualitását', *surfer sur la vague* 'meglovagolja vminek a hullámát', *total plantage* 'nagy/teljes bukta', *travail au gris* 'szürke (gazdaságban végzett) munka

A magyar ekvivalenssel rendelkező, legújabbban rögzült francia frazémák számbavétele már csak azért is rendkívül fontos, mert ezeket a magyarországi kétnyelvű szótárírásnak is figyelembe kell vennie új szótárak szerkesztése vagy már meglévő szótárak frissítése esetén.

3.4. Nyelvi regiszterek

A nyelvi regiszterek szempontjából megállapítható, hogy korpuszunk példái nem az alapvető funkciójából fakadóan igen gyorsan változó szlengből, hanem a mai – esetenként bizalmas regiszterű – francia köznyelvből származnak, használatuk mind a beszélt, mind az írott nyelvben (újságok, internetes

felületek) gyakori. Az esetek kevesebb, mint negyedében ($11/52 = 21\%$) találkozunk olyan bizalmas értékű frazémákkal mint:

Ça me gave. 'Ça m'ennuie, ça m'énerve.', *être (carrément/complètement) à l'ouest* 'être à côté de la réalité, avoir un comportement un peu fou, être sous l'effet de la drogue ou de l'alcool', *être sous speed//acide/taz* 'être sous l'effet d'un produit psychostimulant, dopant', *par pack(s)/paquet(s) de douze* 'en nombre, en grande quantité'

3.5. Főbb kognitív tartományok, témakörök

A legújabb francia szólások által profilírozható különböző kognitív tartományokat (Bańcerowski, 2009) vizsgálva megállapítható azok rendkívül szerteágazó volta.

aktivitás, befolyásolás, bizalmatlanság, butaság, előnyös helyzet, elutasítás, éneklés, engedetlenség, érdektelenség, érvényesülés, fiatalság, fül, globalizáció, gúnyolódás, gyenge pont, helyezkedés, homoszexualitás, hozzáértés (hibáztatva vkit), idegesség, inkorrekttség, jótékonykodás, kábítószeresítés, kereskedelem, korrektség, költségek, mérték, mosoly, munka, őszinteség, passzivitás, politika, probléma, rosszkedv, segítő, teljesség, tévedés, tisztogatás, túlzás, várakozás, veszteség, visszafogottság, zavartság stb.

Amint az várható, az 52 szólásból csupán egy esetben tartozik három frazéma egy kognitív tartományba, témakörbe:

[munka]: *plombier polonais* 'prototype du travailleur étranger dont le statut précaire et le salaire très bas constituent une menace pour le modèle social français', *salarié/employé/travailleur Kleenex* 'salarié dont le contrat de travail est sous le signe de la précarité', *travail au gris* 'condition d'un salarié dont le travail n'est qu'en partie effectué et rémunéré selon les dispositions légale')

Hét esetben sorolható két frazéma egy tartományba:

[kábítószeresítés]: *être sous amphétamines/ecstasy/ecsta/speed/acide/taz* (fam.) 'être sous l'effet d'un produit psychostimulant, dopant', *herbe qui fait rire* 'cannabis', [politika]: *la France d'en bas* 'antithèse de *la France d'en haut* et popularisée par Jean-Pierre Raffarin; l'expression caractéristique du discours politique renvoie à l'opposition entre le centre et le local, entre les projets des décideurs parisiens et les réalités du terrain et/ou à une incompréhension mutuelle entre des élites coupées des réalités et des milieux populaires', *le parti des pêcheurs à la ligne, les pêcheurs à la ligne* 'les abstentionnistes lors d'une consultation électorale', [rosszkedv]: *avoir le moral dans les chaussettes* 'avoir le moral au plus bas', *avoir/faire la/sa tête des mauvais jours* 'sembler préoccupé, contrarié, de mauvaise humeur', [tisztogatás]: *nettoyage au Karcher* 'fait de tout mettre en œuvre, sans ménagement, pour écarter les responsables d'une situation inacceptable', *nettoyer/passer/décaper au Karcher* 'a) faire subir une rénovation complète, un changement radical à qqn; b) mettre tout en œuvre,

sans ménagement, pour écarter les responsables d'une situation inacceptable', [túlzás]: *écraser/tuer une mouche / un moustique avec un bazooka, prendre un bazooka pour écraser/tuer une mouche / un moustique, écraser une mouche avec un gant de boxe / un marteau / un marteau-pilon, prendre un marteau-pilon pour enfoncer un clou* 'employer des moyens disproportionnés à une situation donnée, et moins efficaces que des moyens plus modestes', *placer/pousser le curseur trop loin* 'exagérer', [várakozás]: *être / se mettre en mode veille* 'être / se mettre en position d'attente, en suspens, sans activité apparente', *mettre en stand-by* 'mettre en attente, suspendre', [zavartság/zavarodottság]: *être (carrément/complètement) à l'ouest* (fam.) 'être à côté de la réalité, avoir un comportement un peu fou, être sous l'effet de la drogue ou de l'alcool', *fumer la moquette* (fam.) 'ne pas être dans son état normal, délirer'

A többi harmincnégy esetben egy frazéma egy témakörrel profilírozható.

Az sem meglepő, hogy az első két esetben csupa olyan negatív töltésű témakör érintett (munka, kábítószerelés, politika, rosszkedv, tévedés, tisztogatás, túlzás, várakozás, zavartság), amelyekkel az ember mindennapi életében gyakran kapcsolatba kerül. Érdeemes megjegyezni, hogy a mai szólásalkotási profilok a nyelvben évszázadok óta meglévő mintákat követik: a negatív jelenségek, tulajdonságok (pl. halál, butaság, szegénység) frazeológiai profilírozására mindig is nagyságrendekkel több frazéma keletkezett, mint a pozitívakéra. E tendencia a mostani vizsgálatunk alapját képező korpuszt is jellemzi: az 52 frazémában megjelenő 40 kognitív tartományból legfeljebb 10 jellemezhető a pozitív vagy a semleges jelzővel (pl. őszinteség, korrektség, aktivitás, jótékonykodás, várakozás), a többséghez negatív képzet tapad (pl. zavartság, zavarodottság, butaság, kábítószerelés, tévedés, költsékezés, túlzás, engedtlenség, elutasítás).

3.6. A mai francia frazémaalkotás szempontjából aktív nyelvi elemek, képek

A felhasznált nyelvi elemeket/képeket és a hozzájuk tartozó kognitív tartományokat párhuzamba állító vizsgálatból kitűnik, hogy az új francia szólások leggyakrabban a következő nyelvi elemeket aktivizálják, aknázzák ki:

a) tulajdonnevek (9 kognitív tartomány): *génération Tanguy* [fiatalság], *l'Arabe du coin* [kereskedelem], *jouer les Mères Teresa* [jótékonykodás], *sourire Aquafresh/Colgate* [mosoly] stb.

b) a gazdasági élet különböző területei (8 kognitív tartomány): *faire le service minimum* [visszafogottság], *travail au gris* [feketemunka], *parler cash* [őszinteség] stb.

c) informatika (5 kognitív tartomány): *placer/pousser le curseur trop loin* [túlzás], *total plantage* [tévedés], *Il y a un bug* [probléma] stb.

d) sport (4 kognitív tartomány): *mettre la pression à qqn* [befolyásolás], *mettre le turbo* [aktivitás], *porteur d'eau / de valises* [segítő], *surfer sur la vague* [érvényesülés] stb.

e) közlekedés, katonaság, televíziózás (3–3–3 kognitív tartomány): *avoir disparu des (écrans) radars* [érdektelenség], *franchir la ligne jaune/blanche* [engedetlenség], *mettre/être en stand-by* [várakozás], *écraser/tuer une mouche / un moustique avec un bazooka* [túlzás], *avoir les oreilles en parabole(s)* [fűl], *le maillon faible* [gyenge pont], *Où est la caméra (cachée)?* [bizalmatlanság] stb.

E területek túlsúlya természetesen a mindennapi életünket erősen befolyásoló televíziós híradások, reklámok, informatikai eszközök, sport, közlekedés jelentőségével magyarázható.

Konklúzió

Összefoglalásként elmondható, hogy a francia frazémák területén az elmúlt években kétfajta jelentős változás figyelhető meg. Egyrészt meglévő szólások jelentésükben és használatukban folyamatosan változnak, megújulnak, másrészt pedig új, eddig a nyelvben még nem használatos kifejezések, illetve meglévő francia frazémák kognitív jelentéstartalmát további szinonim frazémákkal illusztráló, színesítő szólások születnek. Mivel a köznyelvben nagyon gyakori példákról van szó, és mivel a szótárkiadás – különösen Magyarországon – természeténél fogva csak lassabban képes ezek kodifikálására, különösen fontos tehát e jelenségekre és az általuk felvetett problémákra mind az átlagos nyelvhasználók mind pedig a szakemberek (lexikográfusok, fordítók, tolmácsok) figyelmét felhívni.

Bibliográfia

BAŃCZEROWSKI, Janusz, 2009, *A világ nyelvi képe. A világgép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*, Budapest, Tinta Könyvkiadó.

BÁRDOSI, Vilmos, 1997, *Francia-magyar szólásszótár*, Budapest, Corvina Kiadó.

BÁRDOSI, Vilmos, SZABÓ, Dávid, 2007, *Francia-magyar kéziszótár*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

BÁRDOSI, Vilmos, 2008, „Les figés du français: héritage classique et renouvellement” in M. Álvarez de la Granja (szerk.), *Lenguaje figurado y motivación. Una perspectiva desde la fraseología. (Studien zur romanischen Sprachwissenschaft und interkulturellen Kommunikation, Band 41)*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 81–96 o.

BERNET, Charles, RÉZEAU, Pierre, 2008, *On va le dire comme ça. Dictionnaire des expressions quotidiennes*, Paris, Balland.

DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij O., 1995, *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.

DRIVAUD, Marie-Hélène, 2006, *Les années Petit Robert de acide à ZEP. 40 années de langue française*, Paris, Dictionnaires Le Robert.

ETTINGER, Stefan, 2008, „Alcances e límites da fraseodidáctica. Dez preguntas clave sobre o estado actual de investigación”, *Cadernos de Fraseoloxía Galega 10*, 95–127. o.

GONZÁLEZ REY, Isabel, 2002, *La phraséologie du français*, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail.

Le Petit Robert de la langue française, 2009, Version électronique.

SCHEMANN, Hans, 2000, *Idiomatik und Anthropologie. ‚Bild‘ und ‚Bedeutung‘ in linguistischer, sprachgenetischer und philosophischer Perspektive*, Hildesheim, Georg Olms Verlag.

BÁRDOSI VILMOS

Eötvös Loránd Tudományegyetem
e-mail: bardosi.vilmos@btk.elte.hu